

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kauppinen, Merja; Härmälä, Marita; Saarinen, Jaana; Venäläinen, Salla; Viitala, Mikko

Title: Muutosvalmius ja toimivat yhteistyökäytänteet avaimina onnistuneeseen opetussuunnitelmaprosessiin

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Kieliverkosto ja kirjoittajat, 2021

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Kauppinen, M., Härmälä, M., Saarinen, J., Venäläinen, S., & Viitala, M. (2021). Muutosvalmius ja toimivat yhteistyökäytänteet avaimina onnistuneeseen opetussuunnitelmaprosessiin. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(3). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2021/muutosvalmius-ja-toimivat-yhteistyokaytanteet-avaimina-onnistuneeseen-opetussuunnitelmaprosessiin>

Kieliverkosto (<https://www.kieliverkosto.fi/fi>)

Muutosvalmius ja toimivat yhteistyökäytänteet avaimina onnistuneeseen opetussuunnitelmaprosessiin

Opetussuunnitelmien toimeenpano on yksi pedagogiikan kehittämisen kriittisistä pisteistä. Vaikka kirjoitettu opetussuunnitelma olisi kuinka ajantasainen ja jäsentynyt, se jää vain juhlapuheisiin ja pöytäkirjoihin, elleivät opetussuunnitelman tavoitteet, arvopohja ja toimintakulttuurin kuvaukset jalostu koulujen käytänteisiin. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 on useita sellaisia kohtia, joiden jalkautumista opetukseen ja oppimiseen on kiinnostavaa katsoa opetuksen ja oppimisen kehittämisen näkökulmasta. Valitsimme tähän artikkeliin tarkasteltavaksi laaja-alaisen osaamisen ja valtakunnallisten vs. paikallisten opetussuunnitelmien laadinnan. Näitä teemoja on selvitetty Karvin (Kansallinen koulutuksen arviointikeskus) tekemässä esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien arviointia koskevassa hankkeessa (Saarinen ym. 2019; Venäläinen ym. 2020; Saarinen ym. 2021). Tarkastelemme teemoihin keskittyviä arvioinnin tuloksia opetuksen kehittämistä silmällä pitäen.

Julkaistu: 12. toukokuuta 2021 | Kirjoittanut: Merja Kauppinen, Marita Härmälä, Jaana Saarinen, Salla Venäläinen ja Mikko Viitala

Laaja-alaisen osaamisen edistäminen kouluissa vaatii työtä

Laaja-alaisen osaamisen näkyväksi tekeminen on ollut uusimpien opetussuunnitelmien painopisteitä koulumuodosta riippumatta. Taustalla on ajatus ns. geneerisistä taidoista, joita jokainen meistä koulutusalaista ja ammattista riippumatta yhteiskunnassa tarvitsee. Tällainen osaaminen on tärkeää oman kouluttautumisen, jatkuvan oppimisen ja demokraattisessa yhteiskunnassa toimimisen kannalta. Laaja-alainen osaaminen koostuu esimerkiksi perusopetuksessa useista sisältöalueista, kuten opiskelutaidoista, ilmaisu- ja

vuorovaikutustaidoista, hyvinvointiosaamisesta, kulttuurisesta osaamisesta, monilukutaidosta, TVT-osaamisesta, työelämätaidoista sekä kestäväen kehityksen hahmottamisesta. Erityisesti kieliaineet ja kielitietoisuuden opetuksen näkökulma ovat keskeisiä laaja-alaisessa osaamisessa.

Karvin OPS-arvioinnissa (Saarinen ym. 2019; Venäläinen ym. 2020) havaittiin, kuinka tärkeää on oppimistavoitteiden selkeys laaja-alaisen osaamisen kehittämisessä. Jäsentynyt tavoitteenasettelu tukee koulujen työtä ja samalla perusopetuksen kehittämistä käytännön tasolla. Perusteissa laaja-alainen osaaminen on sisällytetty kaikkien oppiaineiden tavoitteisiin. Laaja-alaisen osaamisen ja oppiainejakoisuuden yhdistäminen osoittautui tästä huolimatta haastavaksi. Erityisesti perusopetuksen opettajilla havaittiin olevan vaikeuksia edistää ja arvioida laaja-alaista osaamista osana oppiainejakoista opetusta. Käytännössä laaja-alaisen osaamisen tavoitteiden yhteys eri oppiaineiden tavoitteisiin jäi avoimeksi tai tulkinnanvaraiseksi. Tulkinnanvaraisuus voi haitata, jopa estää, oppimisen ja opetuksen uudistumista.

Uudet opetussuunnitelmat tuovat mukanaan joukon uusia käsitteitä, joilla nimetään ja kuvataan kehittyvää pedagogiikkaa. Arviointihankkeessa (Venäläinen ym. 2020) havaittiin, että OPS:ien käyttöönotto vaiheessa on olennaista keskustella yhdessä käsitteistä ja niiden merkityksistä. Esimerkiksi laaja-alaisen osaamisen, opetuksen eheyttämisen ja (monialaisten) oppimiskokonaisuuksien yhteydet ja erot jäivät opettajille osin hämäräksi, mikä vaikeutti laaja-alaisen osaamisen vakiinnuttamista osaksi koulutyötä. Opetussuunnitelmiin tuotujen uusien käsitteiden haltuunotto vaatiikin OPS:ien käyttöönotto vaiheessa paljon tukea, mistä vastuu on yhtäältä Opetushallituksella, toisaalta opetuksen järjestäjillä. Käsitetyön keinoiksi OPS-arvioinnissa suositellaan käsitteiden hierarkkisuuksien avaamista. Lisäksi laaja-alaista osaamista kannattaa käsitellä suhteessa opetuksen eheyttämisen tavoitteisiin, jotka ovat tuttuja jo aiemmista opetussuunnitelmista. Myös laaja-alaisen osaamisen jalkauttamista kouluihin olisi hyödyllistä kartoittaa ja jakaa keinoja ja toimintatapoja hyvinä käytänteinä eteenpäin.

Opetussuunnitelman rakenne näyttöytyy laaja-alaisen osaamisen näkökulmasta ongelmallisena. Yleisen osan kuvaus nojaa koulun toimintakulttuurin kehittämiseen oppiaineita yhdistäen, mutta oppiainekohtaiset kuvaukset perustuvat siilomaiseen käsitykseen osaamisen kehittymisestä. Seuraavassa kaksi perusopetuksen järjestäjän kommenttia asiasta (Saarinen ym. 2019):

Yleisessä osassa korostetaan koulujen toimintakulttuurin ja oppilaan laaja-alaisen osaamisen kehittämistä sekä painotetaan eheyttämistä mm. monialaisen oppimisen kautta. Kuitenkin oppiainekohtaisessa osassa oppiminen, opiskelu ja opetus kuvataan oppiaineen omien tavoitteiden ja sisältöjen kautta. Lisäksi tuntijako on selkeästi kirjoitettu oppiaineet edellä. Miksi? Jos tavoitteena on oppiaineista vapaa, eheytetty ja laaja-alaista osaamista tukeva opiskelu, perusteiden tulisi tarjota raamit ja tuki tälle. (perusopetuksen järjestäjä)

Yleinen osa kertoo oppiainerajat ylittävstä oppimisesta, mutta oppiainekohtaiset osuudet ovat hyvin tarkkoja. (perusopetuksen järjestäjä)

Laaja-alaisen osaamisen jalkauttaminen perusopetukseen vaatii siis vielä työtä. Opetuksen eheyttäminen oppiaineita leikkaavalla ajattelulla tukee kuitenkin yhteisöllisyyttä ja lapsilähtöisyyttä sekä oppilaiden aktiivista toimijuutta. Tämän vuoksi laaja-alaisen osaamisen jalkauttamista koulun toimintakulttuuriin on tarpeen jatkaa yhteistä ymmärrystä painottaen.

Monialaiset oppimiskokonaisuudet kuitaantuvat projektein ja teemapäivin

Laaja-alaisen osaamisen lisäksi monialaisten oppimiskokonaisuuksien toteuttaminen vaatii arviointihankkeen tulosten perusteella lisätukea. Monialaisten oppimiskokonaisuuksien tehtävä on tukea koulujen toimintakulttuurin kehittämistä. Niiden avulla on tarkoitus edistää oppimista, osallisuutta, hyvinvointia ja kestäväää elämäntapaa. Toimintakulttuuria halutaan kehittää verkostomaisesti siten, että huoltajat ja eri viiteryhvät otetaan koulutyöhön mukaan. Myös oppilaiden kannustaminen osallistumaan sekä paikallisten tarpeiden ja mahdollisuuksien huomioon ottaminen ovat toimintakulttuurin kehittämisen keskeisiä periaatteita.

Arvioinnin (Venäläinen ym. 2020) opettajakyselyissä vuosina 2018 ja 2019 havaittiin, että monialaiset oppimiskokonaisuudet ovat kouluissa edelleen pääosin projekteja tai teemapäiviä. Näin niitä leimaa kertaluontoisuus pikemmin kuin läpäisevyys. Oppilaiden osallistaminen oppimiskokonaisuuksien suunnitteluun on ollut vähäistä ja suunnittelussa ei ole riittävästi huomioitu oppiaineiden sisällöllisiä tavoitteita. Myös oppimisen arviointi niiden aikana on tuntunut pulmalliselta ja opettajat ovat varsinkin alkuun kokeneet niiden toteuttamisen liian kuormittavana. Oppimiskokonaisuudet ovat kuitenkin lisänneet yhteissuunnittelua ja oppilaiden osallisuutta. Oppilaiden mielenkiinnon kohteiden huomiointi motivoisi heitä osallistumaan oppimiskokonaisuuksiin. Opettajien kuormittavuutta puolestaan vähentäisi ajan varaaminen niiden suunnitteluun ja mielekkyyttä lisäisi oppiaineiden sisällöllisten tavoitteiden huomioiminen toteutuksessa.

Perusteiden käyttöönottoon lisää tukea

Kaikilla perusopetusta antavilla kunnilla ja kouluilla on oltava paikallinen opetussuunnitelma, joka on niiden kasvatusta ja opetustyön perusta. Perusopetuksen järjestämistä ohjaa lisäksi tuntijako. Paikalliset opetussuunnitelmat ja niihin perustuvat vuosisuunnitelmat toimivat strategisina ja pedagogisina työkaluina, jotka ohjaavat ja normittavat esi- ja perusopetusta sekä luovat yhteisen perustan ja suunnan koulujen päivittäiselle toiminnalle. Paikallisten opetussuunnitelmien tehtävänä on edistää opetuksen laadun jatkuvaa kehittämistä sekä vahvistaa koulutuksellista jatkumoa esiopetuksesta perusopetukseen ja perusopetuksesta seuraavaan koulutusvaiheeseen siirtymiseen. (Opetushallitus 2014, 9–10; Opetushallitus 2016, 9–10; Nyssölä 2013, 33–34.)

Huolestuttavaa on, että arviointihankkeen tulosten mukaan osa perusopetuksen opettajista ei kuitenkaan pidä opetussuunnitelman perusteiden, paikallisen opetussuunnitelman tai lukuvuosisuunnitelman merkitystä opetustyön kehittämisessä suurena.

Arviointihankkeen (Saarinen ym. 2021) tulosten perusteella kuntien tulkinnat opetussuunnitelmien normeista vaihtelevat. Tämä vaikeuttaa yhteisen ymmärryksen löytämistä opetussuunnitelman linjauksista. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa esiintyy monitulkintaisia käsitteitä, joita on hahmotettu paikallisesti eri tavoin. Käsitteiden selkeä määrittely jo perusteita laadittaessa tukisi paikallisten opetussuunnitelmien valmistelua ja käyttöönottoa. Myös tuen ja ohjauksen käsitteitä tulisi voida tulkita johdonmukaisesti.

Opetussuunnitelmien käyttöönotto on kaiken kaikkiaan pitkäkestoinen prosessi, johon tarvitaan tukea, ohjausta ja täydennyskoulutusta. Kattavaan viestintään ja tiedottamiseen panostaminen opetussuunnitelmien käyttöönoton aikana selkeyttää uudistusten suuntaa ja tavoitteita kaikille toimijoille: opettajille, kouluille, kunnille ja opetushallinnon eri tasoille.

Opetussuunnitelmatyö lisää opetuksen laatua

Opetushallitus voi vaikuttaa asiakirjaan sitoutumiseen selkeällä viestinnällä ja koulutuksella. Opetuksen järjestäjä puolestaan huolehtii kaikkien opettajien osallistamisesta opetussuunnitelmaprosessiin. Kouluissa on tärkeää keskustella prosessin kuluessa arvoista, oppimiskäsityksestä ja opetussuunnitelman tavoitteista sekä rakentaa kehittämismyönteistä ilmapiiriä. Jokaisella opettajalla on henkilökohtainen ja opettajayhteisöllä yhteinen vastuu opetussuunnitelman haltuun ottamisesta ja hyödyntämisestä. Arviointihankkeen pohjalta suositellaan, että kaikkea opetussuunnitelmatyöhön liittyvää tutkimus- ja arviointitietoa tulisi hyödyntää tehokkaasti.

Opetussuunnitelmiin liittyvää koulutusta, tukea ja ohjausta tarvitaan

Paikallisten opetussuunnitelmien valmistelu ja käyttöönotto näyttää onnistuneen kokonaisuutena hyvin. Perusteasiakirjan laajuus ja monitahoisuus merkitsivät kuitenkin haasteita paikalliselle tasolle. Hankkeen tuloksista käy ilmi, että opetussuunnitelmien perusteilla on suuri merkitys koulutuksellisen tasa-arvon toteutumisessa. Täten koulutuksella ja tuella kannattaa taata riittävä yhtäläisyys opetussuunnitelman tavoitteiden toteutumisessa.

Arviointitulosten mukaan paikallisen tason tulkinnat ja ymmärrykset opetussuunnitelmien tavoitteista ja niiden toteuttamisesta vaihtelevat. Tulkintojen yhdenmukaisuuteen olisi voitu vaikuttaa aktiivisemmalla ja selkeämmällä ohjauksella ja tuella paikallisen opetussuunnitelmaprosessin aikana. Kouluissa toivotaankin enemmän käytännönläheistä koulutusta OPS:n sisällöistä. Arviointitulokset osoittavat, että opetussuunnitelmiin liittyvä täydennyskoulutus on suurelta osin jäänyt opetuksen järjestäjien vastuulle, koska mahdollisuudet osallistua esimerkiksi Opetushallituksen järjestämään koulutukseen ovat vähentyneet käyttöönoton edetessä.

Paikallinen opetussuunnitelmaprosessi toimii parhaimmillaan opetuksen uudistamisen välineenä. Koulujen ja opetuksen järjestäjien mukaan paikallinen opetussuunnitelmaprosessi toimii juuri tällä tavoin. Se tukee hyvin uudistuksiin perehtymistä ja pitkäjänteisen kehittämisen toteuttamista. Osallistuminen opetussuunnitelmaprosessiin auttaa selventämään ja perehtymään uudistuksien tavoitteisiin ja sisältöihin sekä lisää niiden ymmärtämistä. Näin pystytään kehittämään konkreettisia toimintakäytänteitä.

Paikallinen opetussuunnitelmaprosessi edistää pitkäjänteistä kehittämistä silloin, kun se etenee opettajia osallistaen riittävän hitaasti ja pitkäkestoisesti. Osassa vastauksista pitkäjänteinen kehittäminen pitää sisällään säännölliset palaverit tai muut yhteistyökäytänteet, joiden avulla opetussuunnitelma otetaan käyttöön. Jotkut järjestäjät tuovat myös esiin heikosti toimineita opetussuunnitelmaprosesseja. Vastauksissa on tällöin toivottu esimerkiksi voimakkaampaa tukea tai johtamista prosessin aikana.

Paikallisen opetussuunnitelmaprosessin vahvuuksiksi mainittiin yhteistyö ja positiivinen ilmapiiri (opetuksen järjestäjät). Verkostoituminen, osallistuminen, innostus ja luovuus olivat tästä esimerkkejä samoin kuin erilaiset yhteistyön muodot niin henkilöstön kesken kuin ulkopuolisten tahojen kanssa. Yhteistyötä tehdään toisten koulujen ja yksiköiden kanssa, yli kielirajojen sekä esi- ja perusopetuksen kesken (Saarinen ym. 2019):

Maakunnallisen opetussuunnitelman myötä luotiin uusia verkostoja; opettajien yhteistyö lisääntyi. Laajemmalla pohjalla tehdyt linjaukset antoivat asioihin laajemman näkökulman, sekä parantaa oppilaiden oikeuksien toteutumista (alueen sisäinen muuttoliike). (perusopetuksen järjestäjä)

Vahvuudet: opetussuunnitelmaprosessin alkuvaiheessa mahdollistettiin eri taustoista tulevien toimijoiden (opettajien) yhteinen keskustelu siitä, mikä on tärkeää; tämä onnistui erityisesti monialaisten oppimiskokonaisuuksien osalta. Löytyi myös henkilöitä, jotka olivat valmiita ottamaan vastuuta prosessin läpiviemisestä. (koulu)

Opettajien näkemysten mukaan merkittävin opetussuunnitelman käyttöönottoa estävä tekijä on kiire sekä suunnitteluun, kehittämiseen ja yhteistyöhön käytettävän ajan puute. Myös oppilasryhmien heterogeenisyys ja oppimisen tuen riittämättömyys nousivat vastauksissa voimakkaasti esille, samoin opetussuunnitelmien perusteiden tavoitteiden tulkinnanvaraisuus ja korkealentoisuus. Koulutuksen puute koettiin myös ongelmana. Sen sijaan muutosvalmius, yhteistyö ja riittävät resurssit edistävät vastaajien mukaan opetussuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden saavuttamista.

Merja Kauppinen on lehtori Jyväskylän yliopistossa.

Marita Härmälä on johtava arviointiasiantuntija Kansallisessa koulutuksen arviointikeskuksessa (Karvi).

Jaana Saarinen toimii arviointiasiantuntijana Karvissa.

Salla Venäläinen toimii arviointiasiantuntijana Karvissa. Salla Venäläinen vastasi yhdessä Jaana Saarisen kanssa OPS-arvioinnin 2016-2020 hankekokonaisuudesta Karvissa. Tällä hetkellä hänellä on Karvissa työn alla valmistavan opetuksen ja oman äidinkielen opetuksen arviointihanke sekä hanke, jossa arvioidaan toisen asteen oppilaitosten kykyä tukea opiskelijoiden kasvua aktiivisiksi ja kriittisiksi kansalaisiksi.

Mikko Viitala toimi artikkelin kirjoitushetkellä arviointiasiantuntijana Karvissa.

Lähteet

Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus. Saatavilla: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
(https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf)

Opetushallitus 2016. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. 3. muutettu painos. Määräykset ja ohjeet 2016:1. Helsinki: Opetushallitus. Saatavilla: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
(https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf)

Nyyssölä, K. 2013. Koulutuksen ohjaus. Näkökulmia koulutuksen ohjausjärjestelmiin, tietoperustaisuuteen ja valintoihin. Raportit ja selvitykset 2013:12. Helsinki: Opetushallitus.

Saarinen, J., Venäläinen, S., Johnson, P., Cantell, H., Jakobsson, G., Koivisto, P., Routti M., Väänänen, J., Huhtanen, M., Kivistö A. & Viitala, M. 2019. OPS-työn askeleita – Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 2014 toimeenpanon arviointi. Julkaisut 1:2019. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Saatavilla: https://karvi.fi/app/uploads/2019/01/KARVI_0119.pdf
(https://karvi.fi/app/uploads/2019/01/KARVI_0119.pdf)

Saarinen, J., Venäläinen, S., Johnson P., Cantell, H., Jakobsson, G., Koivisto P., Routti M., Väänänen J., Huhtanen M. & Viitala M. 2021. OPS kehittämistyön kompassina. Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 2014 toimeenpanon arviointi. Julkaisut 1:2021. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Saatavilla: https://karvi.fi/app/uploads/2021/02/KARVI_0121.pdf
(https://karvi.fi/app/uploads/2021/02/KARVI_0121.pdf)

Venäläinen, S., Saarinen, J., Johnson, P., Cantell, H., Jakobsson, G., Koivisto, P., Routti, M., Väänänen, J., Huhtanen, M., Kauppinen, L. & Viitala, M. 2020. Näkymiä OPS-matkan varrelta – Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 2014 toimeenpanon arviointi. Julkaisut

5:2020. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.

Saatavilla: https://karvi.fi/app/uploads/2020/01/KARVI_0520.pdf

(https://karvi.fi/app/uploads/2020/01/KARVI_0520.pdf)

Artikkeliin viittaaminen

Kauppinen, M., Härmälä, M., Saarinen, J., Venäläinen, S. & Viitala, M. (2021). Muutosvalmius ja toimivat yhteistyökäytänteet avaimina onnistuneeseen opetussuunnitelmaprosessiin . *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(3). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2021/muutosvalmius-ja-toimivat-yhteistyokaytanteet-avaimina-onnistuneeseen-opetussuunnitelmaprosessiin> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2021/muutosvalmius-ja-toimivat-yhteistyokaytanteet-avaimina-onnistuneeseen-opetussuunnitelmaprosessiin>)